

SAVONIA

ammattikorkeakoulu

OPINNÄYTETYÖ - AMMATTIKORKEAKOULUTUTKINTO
KULTTUURIALA

LEIKITÄÄN KOSKETTIMILLA

Improvisointiharjoituksia pianon alkeisopetukseen

TEKIJÄ Anniina Pakanen

Koulutusala Kulttuuriala	
Tutkinto-ohjelma Musiikkipedagogin tutkinto-ohjelma	
Työn tekijä Anniina Pakanen	
Työn nimi Leikitään koskettimilla, improvisointiharjoituksia pianon alkeisopetukseen	
Päiväys 14.11.2023	Sivumäärä/Liitteet 26/0
Toimeksiantaja/Yhteistyökumppani Savonia ammattikorkeakoulu	
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tämä opinnäytetyö on pedagoginen kehittämistyö, joka sisältää tietoa improvisoinnista ja sen opettamisesta pianonsoiton oppilaille. Opinnäytetyössä tehtiin improvisointiharjoituksia pianon alkeisopetukseen sekä kehitettiin tekijän pedagogisia taitoja improvisoinnin ohjaamisessa.</p> <p>Opinnäytetyössä perehdyttiin improvisointiin kirjallisuuskatsauksen avulla. Työssä tarkasteltiin kolmen piano-koulusarjan sekä muun pianokirjallisuuden improvisointiharjoituksia. Näiden pohjalta kehitettiin improvisointiharjoituksia tekijän omaa luovuutta käyttäen. Työssä selvitettiin, mikä on improvisoinnin osuus musiikkipedagogien koulutuksessa, perehtymällä viiden eri ammattikorkeakoulun ja Taideyliopiston Sibelius-Akatemian klassisen instrumenttimusiikin opetussuunnitelmia.</p> <p>Tuloksena syntyi neljä improvisointiharjoitusta, joissa teemana on luonto. Näissä improvisointiharjoituksissa hyödynnetään oppilaan omaa mielikuvitusta, tunteita ja heittäytymiskykyä. Harjoituksia voi hyödyntää pianonsoiton alkeisopetuksessa. Työ vahvisti tekijän ammattitaitoa improvisoinnin ohjaamisessa sekä antaa tietoa ja työkaluja muille pianopedagogeille.</p>	
Avainsanat improvisointi, opettaminen, pedagogiikka, pianonsoiton opetus, alkeisopetus	

Field of Study Culture	
Degree Programme Degree Programme in Music Pedagogy	
Author Anniina Pakanen	
Title of Thesis Let's play with piano keys, improvisation exercises for elementary piano lessons	
Date 14.11.2023	Pages/Appendices 26/0
Client Organisation /Partners Savonia University of Applied Sciences	
Abstract <p>This thesis is a pedagogical development work that contains information about improvisation and teaching it to piano students. In the thesis, improvisation exercises were done in elementary piano teaching, which developed the author's pedagogical skills in guiding improvisation.</p> <p>In the thesis, improvisation was introduced through a literature review. The thesis examined the improvisation exercises of three piano school series and other piano literature. Based on this, improvisation exercises were developed using the author's creativity. The thesis investigated the role of improvisation in the education of music pedagogues-, by studying the classical instrument music curricula of five different universities of applied sciences and University of the Arts Helsinki Sibelius Academy.</p> <p>The pedagogical development work produced four improvisational exercises, where the theme is nature. In these improvisation exercises, the students` imagination, emotions and ability to throw themselves into the situation are used. The exercises can be used in elementary piano lessons. The thesis strengthened the author's professionalism in guiding improvisation and provides information and tools to other piano pedagogues.</p>	
Keywords Improvisation, teaching, pedagogy, learning to play the piano, elementary education	

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO.....	5
2	IMPROVISAATIO.....	6
2.1	Improvisaation määritelmä musiikissa	6
2.2	Improvisoinnin historiaa taidemusiikissa	6
2.3	Improvisointi kosketinsoitinmusiikissa	7
2.4	Improvisaatio nykytilanne pedagogisessa koulutuksessa.....	9
3	IMPROVISOINNIN OPETTAMINEN.....	11
3.1	Miksi kannattaa improvisoida?	11
3.2	Improvisointi opetussuunnitelmassa	12
3.3	Improvisaatioharjoituksia pianokirjallisuudessa	12
3.3.1	Pianokoulut	12
3.3.2	Muu pianoimprovisaatiomateriaali	14
4	PEDAGOGISEN KEHITTÄMISTYÖN KUVAUS.....	16
4.1	Yleiskuvaus kehittämistyön toteutuksesta	16
4.2	Improvisaatioharjoitukset	16
4.2.1	Improvisointiharjoitus 1: Luonnonäänet	17
4.2.2	Improvisointiharjoitus 2: Veden alla	19
4.2.3	Improvisointiharjoitus 3: Piano Alias	20
4.2.4	Improvisointiharjoitus 4: Eläinten valtakunta	21
5	POHDINTA.....	22
	LÄHTEET	24

1 JOHDANTO

Sana improvisaatio on alkuperältään latinankielinen, *improvisus*, ja tarkoittaa ”ei-ennen-nähty”. Improvisaatiolle ei voida asettaa tarkkoja kriteerejä, vaan jokainen ihminen voi tuoda esille omaa tulkintaansa. (Huovinen, 2015, 6–9.) Improvisointi on yksi soittamisen osa-alue, mutta klassisen musiikin osalta sitä sisältyy vielä vähän opetukseen. (Savonia, Tamk, Jamk, Centria, Oamk, Turun amk, Ops, 2023.) Improvisointia on tutkittu vähän, koska sen tutkiminen on koettu haastavaksi. Sitä ei ole koettu arvostettavana musiikinmuotona ja se on tuntunut vaikeasti lähestyttävältä. (Huovinen, 2015, 2.)

Improvisointi on taidemusiikissa tällä hetkellä ajankohtaista. Se on noussut klassisessa musiikissa uudelleen pinnalle. Esimerkiksi taiteen perusopetuksen laajan oppimäärän opetussuunnitelman perusteissa (myöhemmin TPO, 2017) yhtenä osa-alueena mainitaan improvisoinnin ja luovuuden kehittäminen. Improvisoinnilla on merkittävä rooli länsimaisessa taidemusiikissa. Erityisesti barokin aikakaudella improvisointi oli huipussaan. (Bailey, 1992, 21–22.) Improvisaation osuus heikkeni klassisessa musiikissa 1800- ja 1900-lukujen aikana merkittävästi. Tarkastelen tätä asiaa tarkemmin luvussa 2.2 ”Improvisoinnin historiaa taidemusiikissa”. Nykyään improvisoinnin osuus opetuksessa ja muusikoiden koulutuksessa on lisääntynyt (TPO, 2017, 51).

Oma kokemukseni improvisoinnista on vähäistä, koska musiikkiopintojeni aikana sitä on sisällytetty vähän opetukseen. Olen saanut perinteisen taidemusiikkikasvatuksen, jossa improvisoinnin opetusta ei ole nähty merkittävänä. En ole myöskään ollut ”luontojani” improvisaatioon taipuvainen. Se ei ole tuntunut itselle luontevalta ilmaisukeinolta. Ensimmäinen kosketukseni improvisointiin on ollut ammattikorkeakoulussa ja koin sen haastavana. Olli Linjama, joka on toiminut Taideyliopiston Sibelius-Akatemiassa urkuimprovisoinnin opettajana, on todennut, että improvisoinnin opettaminen aikuisille on haastavaa, jos he eivät ole aikaisemmin improvisoineet. Aikuinen joutuu ihan uuden asian eteen ja opettelemaan sellaista, minkä lapsi osaa luonnostaan. Tämän seurauksena voi tulla torjuntareaktio, jossa oppilas ahdistuu eikä improvisoinnista löydetä luovuuden iloa. (Huovinen ja Tenkanen, 2015, 51–52.) Nykyinen musiikin laajan oppimäärän opetussuunnitelma (TPO, 2017, 51) sisältää improvisoinninopetusta, joten oman tiedon lisääminen aihetta kohtaan tuntuu tärkeältä.

Perehdyn opinnäytetyössäni improvisointiin ja sen opettamiseen. Se on pedagoginen kehittämistyö, jossa tutkin valmiita improvisointiharjoituksia pianokoulukirjasarjoista sekä muista pianonuottimateriaaleista. Tavoitteenani on tehdä improvisointiharjoituksia pianon alkeisopetukseen sekä lisätä pedagogisia taitoja improvisoinnin ohjaamisessa. Harjoitukset ovat suunnattu aloitteleville pianisteille. Osa harjoituksista sisältää säestyksen, jota voi käyttää improvisoinnin pohjana. Improvisointiharjoitukset auttavat kehittämään itseilmaisua, vuorovaikutus- ja yhteismusiisointitaitoja sekä hahmottamaan musiikkia korvakuulolta (Junttu, 2015, 89–90).

2 IMPROVISAATIO

2.1 Improvisaation määritelmä musiikissa

Improvisaatiolle on vaikea antaa täsmällistä määritelmää, koska se tarkoittaa eri musiikkityyleissä ja kulttuureissa eri asioita. Yhdestä näkökulmasta tarkasteltuna improvisointi ei välttämättä tarjoa mitään ennenkokematonta kuulijalle, mutta se voi olla muusikolle itselleen suunnittelematonta ja yllätyksellistä. Toisaalta improvisaatio voi ilmaista muusikoiden avoimuutta ja herkkyyttä sopeuttaa toimintaansa toisten muusikoiden tai yleisön antamille kimmokkeille. (Huovinen, 2015, 6–8.)

Improvisointi on luovaa toimintaa, joka on hetkessä tapahtuvaa ja suunnittelematonta. Se voi olla täysin vapaata, eli improvisoinnille ei ole annettu mitään reunaehtoja tai tiettyjen sääntöjen sisällä tapahtuvaa, esimerkiksi sointukiertoon improvisointi. Improvisointia voidaan käyttää musiikin opiskelun kohteena tai välineenä musiikillisessa toiminnassa. Sen avulla voidaan kokea- ja tulkita omaa sisäistä äänimaailmaa spontaanisti. Improvisoinnin äärellä koettu musiikillinen vuorovaikutus- ja kommunikointi lisäävät vuorovaikutuksen kokemusta, kuuntelemista, kuulluksi tulemistä sekä oman merkityksellisyyden kokemusta. (Hakkarainen, 2009, 7–8.)

2.2 Improvisoinnin historiaa taidemusiikissa

Länsimaisessa musiikissa on pitkä perinne luovan toiminnan ymmärtämisessä. Suurin osa ihmisen toiminnasta on improvisointia eli reagoimista yllättäviin tapahtumiin ja tilanteisiin. Länsimaisessa musiikissa improvisointi oli pitkään merkityksettömässä asemassa, koska esikuvina pidettiin musiikkia koskevaa tutkimusta, instituutioita ja musiikin arvottamista. (Huovinen, 2015, 1.)

Improvisoinnilla on ollut merkittävä rooli länsimaisen taidemusiikin varhaisessa historiassa. Ennen nuottikirjoituksen kehittymistä melodiat periytyivät kuulonvaraisen muistitiedon kautta. Näitä melodioita improvisoitiin esitystilanteissa. Varhaisissa messu- ja liturgiasävelmissä esiintyi improvisointia ja myöhemmin vakiintui kirkkosävellajeihin perustunut improvisointitekniikka, joissa oli samantyyppisiä melodisia aiheita. 1300-luvulta lähtien improvisoitu ja notinnettu musiikki vaikuttivat pitkään rinnakkain. Moniäänisyyden kehittyessä cantus firmus¹melodian päälle improvisoitiin vastaääni. Improvisointi siirtyi laulumusiikista myös soitinmusiikkiin. (Luukkonen, 2002, 32.)

Barokkiaikakausi sai alkunsa 1500-luvulla ja se jatkui 1700-luvulle asti. Barokki oli omana aikanaan kehittyvää ja kokeilevaa musiikkia. Kaikissa barokkityyleissä esiintyi improvisaatioita, joka oli osa esiintyvän muusikon taitoja. Muusikoilta odotettiin hyviä improvisointitaitoja ja heidän kykyjään arvioitiin sen perusteella, kuinka hyvin he osasivat improvisoida. (Bailey, 1992, 21–22.)

¹ Cantus firmus ”(lat. kiinteä laulu)”, tarkoittaa polyfonista vokaali- tai soitinmusiikkiteoksessa esiintyvää runkomelodiaa. (Otavan iso musiikkitietosanakirja 1, 1976, 546).

Barokin aikana kehittyi myös kenraalibassotekniikka. (Luukkonen, 2002, 32). Musiikki oli kirjoitettu muistia tukevaksi rakenteeksi, jonka pohjalta soittajan tehtävänä oli koristella soittoaan. Säveltäjät esittivät usein omaa musiikkiaan ja heidän nuottikirjoituksensa saattoi olla viitteellistä, joka auttoi muistamaan, mitä ideoita heillä oli ollut säveltäessä. Muusikot eivät olleet tietoisia omista improvisaatiotaidoistaan, kuten nykypäivänä vaan se kuului luonnollisena osana muusikkouteen. (Bailey, 1992, 21–22.)

1600-luvun lopusta 1700-luvun puoleenväliin asti improvisointi ulottui kaikenlaiseen musiikkiin, esimerkiksi oopperaan, oratorioiden aarioihin, kantaatteihin sekä instrumentaalimusiikin muotoihin, kuten sonaatteihin ja konserttoihin. (Bailey, 1992, 19). Säestykset improvisoitiin kenraalibassomerkin­töjen pohjalta ja se oli osa esiintymistä. Barokkikaudella melodioiden koristelu oli hyvin yleistä ja sitä esiintyi kaikissa musiikkityyleissä. (Luukkonen, 2002, 32.)

1700-luvulla improvisointia esiintyi sävellysten kadensseissa², jossa soittaja improvisoi teoksessa olevien teemojen pohjalta. Improvisoinnin osuus heikkeni huomattavasti myöhäisbarokin aikana ja musiikkiin tuli sääntöjä ja teoreettisia malleja, jolloin se typistyi korukuvioiden soittamiseen. (Luukkonen, 2002, 32.)

1800-luvun alusta lähtien säveltäjien sosiaalinen itsenäisyys, kustannustoiminnan ja tekijänoikeuksien kehittyminen, alkuperäisen nuotinnuksen kunnioittaminen sekä nuottikirjoituksen kehitys vaikuttivat improvisoinnin heikkenemiseen. Muusikot soittivat tarkoin nuotinnettuja teoksia, jolloin improvisaation osuus jäi vähitellen unohduksiin länsimaisessa taidemusiikissa. 1900-luvun kuluessa myös säveltäjät irtaantuivat improvisoinnista ja he käyttivät improvisointia vain sävellystensä ideoimiseen. (Huovinen ja Tenkanen, 2015, 50.) Improvisaatiokulttuurin häviämiseen on vaikuttanut myös äänitallenteiden syntyminen. Levytetyt teokset antoivat ihanteita myöhäisempiä esityksiä ajatellen, jolloin improvisointi jäi esityksissä vähemmälle. (Huovinen, 2015, 24.)

Improvisoinnin asema musiikintutkimuksessa ja -opetuksessa voi liittyä siihen, että kirjoitettuihin sävellyksiin on helpompi saada ote kuin improvisoinnista. Säveltäjän kirjoittamassa musiikissa on jo valmiiksi tietoa tavasta hahmottaa ja ymmärtää musiikkia. (Huovinen, 2015 1–2.)

2.3 Improvisaatio kosketinsoitinmusiikissa

Kosketinsoittimet 1600–1700-luvuilla olivat pääosin samanlaisia kuin renessanssin aikana. Ne voidaan jaotella kolmeen kategoriaan: 1. urut, jotka toimivat ilman avulla, 2. cembalot, spinetit ja virginaalit, jotka olivat näppäilysoittimia eli niissä oli kynsi, joka näppäsi kieltä ja 3. klavikordit, jotka toimivat vasaramekanismilla. Vaikka nämä soittimet olivat erilaisia luonteeltaan, niitä ei eroteltu renessanssin ja barokin aikana. Varhaiset pianot tulivat käyttöön vasta 1700-luvun puolessa välissä. (Moroney, 2002, 49.)

² Kadenssi "(lat. pudota, riippua, lopettaa)", on virtuoosinen jakso yleensä konserton loppupuolella. Alun perin kadenssit oli tarkoitettu solistin improvisoitaviksi, nykyään ne ovat nuotinnettuja. (Otavan iso musiikkitietosanakirja, 1978, 317.)

Kosketinsoittimilla on ollut tärkeä rooli säestyssoittimena renessanssi- ja barokkimusiikissa. Bassolinjan ylä- tai alapuolelle oli kirjoitettu numeroita. Näitä merkintöjä kutsuttiin kenraalibassomerkinnoiksi. Kenraalibassomerkinntöjen perusteella kosketinsoittajan oli kyettävä soittamaan harmoniat teokseen. Soittajan vasen käsi soitti bassomelodiaa ja oikealla kädellä soitettiin harmonioita kunkin tyylin mukaisesti. Soittajat lisäsivät myös ornamentteja³, melodioita, motiveja sekä sointujen arpeggioita⁴. Säveltäjät eivät kirjoittaneet näitä ylös, koska kenraalibassomerkinntät kertoivat harmoniat, mutta antoivat soittajille vapauden tulkita ja sovittaa ne esityksen olosuhteiden ja tyylin mukaan. (Moroney, 2002, 57–58.)

NUOTTIESIMERKKI 1. Kenraalibassonuotti. von Creutlein, Timo 1986: Kenraalibasso, 74

Wieniläisklassisella aikakaudella, noin 1750–1830-luvuilla, musiikkityylit ja sisältö muuttuivat valtavasti, mutta erityisesti instrumenttien osalta kosketinsoittimissa. Cembaloa oli käytetty jo pitkään basso continuo-soittimena säestyksessä. Cembalossa oli kirkas ja selkeä ääni, mutta sillä soitettaessa ei pystynyt muuttamaan äänen voimakkuutta tai sävyä. Klavikordi puolestaan oli herkkä ja ilmaisuvoimainen soitin, mutta sen ääni oli hyvin pieni. Varhaiset pianot syntyivät näiden kahden soittimen ominaisuuksia kehittäen. Pianon kehittyessä, pianosta tuli vaihtoehto cembalolle ja klavikordille. Merkittävää oli uuden instrumentin mahdollisuudet. Pianolla pystyttiin soittamaan eri dynamiikoilla sekä sävyillä. Lisäksi se soveltui erinomaisesti kamarimusiikkiin, koska se oli tasapainossa muiden instrumenttien ja tekstuurien kanssa. Pianolla pystyi myös artikuloimaan todella selkeästi. (Ward, 2002, 39–45.)

1500-luvulla ja 1600-luvun alussa improvisointi oli vielä vapaata, mutta 1700-luvulle tultaessa improvisoinnin osuus oli kaventunut huomattavasti. Sitä esiintyi korukuvioiden improvisoinnissa sekä pianokonserttojen soolokadensseissa. (Otavan iso musiikkisanatietokirja 3, 1978, 117.) Solisti improvisoi yleensä oman kadenssin ja näin olikin vielä Beethovenin pianokonsertoissa, pois lukien viides pianokonsertto. Mutta esimerkiksi Mozart kirjoitti melkein kaikkiin säveltämiinsä pianokonserttoihin valmiit kadenssit viimeisinä vuosinaan. (Otavan iso musiikkietosanakirja 3, 1978, 316–317.) Erityisesti fermaatit olivat koristeluille otollisia paikkoja, ne saattoivat olla joko lyhyitä tai pitkiä riippuen musiikillisista yhteydestä ja soittajan mielijohteista (Cliff, 2002, 34.) 1700-luvulla suosioon nousivat myös

³ Ornamentti tarkoittaa koristelua, joka on lisätty melodiaan (Otavan iso musiikkietokirja 4, 1978 517.)

⁴ Arpeggio on murtosointu, jossa äänet soitetaan peräkkäin (Otavan iso musiikkietosanakirja 1, 1976, 165).

improvisointikilpailut, joissa tunnetut muusikot ottivat mittaa improvisointitaidoissa (Luukkonen, 2002, 32).

1800-luvulle tultaessa musiikki oli lähestulkoon kokonaan nuotinnettua. Uudet musiikilliset esikuvat eivät antaneet tilaa improvisoinnille, vaikka improvisaatioita kuultiinkin säveltäjien ja soittajien toimesta. Yleisempää oli valmiiksi sävelletyt soolokadenssit konserttoihin. Myös varhaisempiin konserttoihin saatettiin säveltää valmiit kadenssit, vaikka ne oli improvisoitu aiemmin. (Otavan iso musiikkitietosanakirja 3, 117.) Urut ovat ainoa soitin, jossa improvisoinnin perinne ei ole katkennut vuosisatojen aikana (Luukkonen, 2002, 32).

Improvisaatio on noussut uudestaan kiinnostuksen kohteeksi. Sen syytä on jazz-improvisaation suosio ja taidemusiikin sävellyseriaatteiden hellittäminen 1900-luvun tiukimmista säännöistä. Lisäksi etnologinen musiikintutkimus ja musiikkipedagogiikan kääntyminen kokemuksellisempaan suuntaan ovat vaikuttaneet improvisoinnin uuteen suosioon. Taidemusiikin opiskelussa on vakiinnutettu asemaa myös improvisoinnin osalta. Internetistä löytyvä monipuolinen improvisointimateriaali on kaikkien saatavilla sekä eri maiden musiikkiperinteet ovat avartaneet näkemyksiä ja tuoneet improvisointia monimuotoisesti esiin. (Huovinen, 2015 4–5.)

2.4 Improvisaatio nykytilanne pedagogisessa koulutuksessa

Tutustuin viiden ammattikorkeakoulun musiikkipedagogiikan klassisen musiikin opetussuunnitelmiin improvisoinnin osalta. Näitä olivat Oulun ammattikorkeakoulu (Oamk), Tampereen ammattikorkeakoulu, (Tamk), Jyväskylän ammattikorkeakoulu (Jamk), Turun ammattikorkeakoulu, Savonia-ammattikorkeakoulu (Kuopio) sekä Centria-ammattikorkeakoulu (Kokkola). Lisäksi perehdyin Taideyliopiston Sibelius-Akatemian klassisen musiikin instrumenttiopintojen pianon opintosuunnitelmaa. Seuraavaksi tuon esille ammattikorkeakoulujen ja Sibelius-Akatemian tarjoamien kurssien sisältöä improvisoinnin osalta.

Jyväskylän ammattikorkeakoulussa on kurssi: Improvisoinnin ja säveltämisen perusteet ja pedagogiikka. Opintosuunnitelmassa todettiin näin: ”Osaat ohjata monenlaisia yksilöitä ja ryhmiä improvisoimaan ja säveltämään. Osaat rohkaista, kannustaa ja auttaa oppijaa tuottamaan omia musiikillisia ideoita. Osaat myös ohjata oppijaa kuuntelemaan omaa musisointiaan ja suhteuttamaan sitä muiden tekemiseen”. (Jamk, opetussuunnitelma, myöhemmin OPS, 2023.) Huomionarvoista on, että kursilla käsitellään aihetta pedagogisesta näkökulmasta.

Oulun ammattikorkeakoulussa improvisoinnin opetusta löytyy ainakin kahdelta eri kurssilta. Näitä ovat: Ammattipedagogiikka 3, jossa improvisoinnin pedagogiikka on yhtenä osa-alueena kurssin sisällössä. Toinen kurseista on Pedagogin säestys ja improvisointi, josta mainitaan muun muassa näin: ”Ymmärrän esiintymiseen ja improvisaatioon liittyviä haasteita ja kehitän henkilökohtaisia valmiuksia niiden kohtaamiseen”. (Oamk OPS, 2023–2024.)

Turun ammattikorkeakoulun opetussuunnitelmassa improvisointi mainittiin Vapaa säestys D kurssilla, jossa improvisointi oli osana kurssin sisältöä. (Turun Amk OPS, 2023.) Tarkastelin laajasti kurssien tietoja, mutta en löytänyt muita mainintoja improvisoinnista.

Centria-ammattikorkeakoulussa improvisointia oli rytmii- ja kansamusiikin opinnoissa esimerkiksi Improvisointi rytmimusiikissa kurssilla. Klassisen musiikin opinnoissa improvisoinnista ei ollut mainintaa. (Centria-amk OPS, 2023.)

Tampereen ammattikorkeakoulussa improvisaatio on liitetty Musiikkipedagogiikka 1 kurssiin, jonka tiedoissa mainitaan tällä tavalla; ”Hän on tutustunut rytmiiikkaan, oman musiikin tekemiseen, improvisaatioon ja säveltämiseen sekä osaa tunnistaa niiden mahdollisuuksia opetuksessa.” (Tamk OPS, 2023.)

Savonia ammattikorkeakoulusta löytyy kurssi Vapaa säestys ja improvisointi. Kurssin tiedoissa todetaan näin: ”Opiskelija ymmärtää improvisoinnin aseman ja mahdollisuudet musiikin opetustyössä ja eri taiteiden välisessä vuorovaikutuksessa. Opiskelija on valmis opettamaan improvisaatiota ja käyttämään sitä ennakkoluulottomasti erilaisissa konteksteissa ja tilanteissa”. Kurssi on kaikille pakollinen riippumatta klassisen- tai rytmimusiikin suuntautumisvaihtoehdosta. (Savonia-amk OPS, 2023.)

Taideyliopiston Sibelius-Akatemian klassisen musiikin instrumenttiopinnoissa improvisoinnin pedagogiikkaan liittyviä kursseja esiintyy, Pianopedagogiikka 1 kurssilla, jossa mainitaan yhtenä osa-alueena improvisointi. Pianon vapaansäestyksen pedagogiikassa on myös improvisoinnista mainittu seuraavasti: ”on kehittänyt soitonopetuksen kokonaisvaltaisia taitojaan, vahvistaen korvakuulolta soittamista, transkriptioiden tekemistä, omaehtoisen pianotekstuurin toteuttamista, improvisoimista ja säveltämistä osana musiikin tyylilajeista riippumatonta laaja-alaista muusikkoutta, soittamista ja opettamista” sekä ”osaa hyödyntää laaja-alaisesti improvisoinnin työkaluja niin soitto- kuin opetustilanteessa (mm. basso continuo, asteikot, moodit, kvinttikierrot, blueskierto)”. (Sibelius-Akatemia OPS, 2023.)

Improvisoinnin opetus ammattikorkeakouluissa on vähäistä. Opetussuunnitelmien pohjalta kävi ilmi, että improvisoinnin opetusta esiintyy yleensä muiden kurssien sisällä esimerkiksi ammattipedagogiikkaan tai instrumenttipedagogiikkaan liittyen. Savonian ja Jyväskylän ammattikorkeakouluissa improvisointia esiintyi itsenäisinä kursseina opetussuunnitelmissa. Koulujen opetussuunnitelmissa on eroja improvisoinninopetuksessa. Jyväskylän ja Oulun ammattikorkeakouluissa sekä Taideyliopiston Sibelius-Akatemiassa on improvisoinnin opetuksessa huomioitu pedagoginen näkökulma. Kokkolan (Centria) ja Turun ammattikorkeakouluissa improvisointia käsitellään rytmimusiikin lähtökohdista kehittämisen opiskelijan omia improvisointitaitoja.

Opetussuunnitelma tasolla improvisaation opettamisessa näyttäisi olevan kehitettävää, jotta tulevat musiikkipedagogit saisivat valmiuksia tulevia työtehtäviä varten. Säveltäminen ja improvisointi ovat taiteen perusopetuksen laajan oppimäärän opetussuunnitelmassa yhtenä arvioinnin kohteena. (TPO, 2017, 51).

3 IMPROVISOINNIN OPETTAMINEN

3.1 Miksi kannattaa improvisoida?

Improvisointi ja säveltäminen auttavat hahmottamaan musiikin rakenteita. Sen avulla voidaan opetella musiikin perusteisiin liittyviä taitoja kuten intervaleja, sointuja, sointujen funktioita sekä soitteknikkaan liittyviä asioita. (Junttu, 2015, 86.) Improvisointi tukee musiikin esittämistä, koska esiintyjät voivat saada siitä apua tulkintaan ja se kehittää myös muistia. Se voi tuoda spontaaniutta harjoiteltuihin teoksiin. (Lehmann, Sloboda, Woody, 2007, 128.) Yhdessä improvisointi kehittää sosiaalisia- ja vuorovaikutustaitoja, kuuntelua sekä musiikillista kommunikaatiota. Ryhmässä improvisoitaessa voidaan oppia toisilta. (Junttu, 2015, 86.) Improvisoimalla muusikko voi luoda yksilöllisen tavan soittaa ja käyttää omaa kehoaan musiikin ilmaisuun. Sen avulla voidaan tehdä erilaisia rakenteellisia ja emotionaalisia kokeiluja. Säveltämällä samaan tulokseen pääseminen on haastavampaa. (Huovinen, 2015, 15–16.)

Improvisointi on luovaa toimintaa, ja musiikissa se voidaan kokea pelin ja leikin kautta. Leikin puuttuminen varhaislapsuudessa voi näkyä lapsen luovassa toiminnassa, kuten kyvyttömyytenä luoda mielikuvia sekä psyykkisen tasapainon häiriintymisenä. (Junttu, 2015, 83–84.) Lapset ilmaisevat luovuuttaan jo varhain laulamalla tai soittamalla. Esimerkiksi, jos lapsen luovaa toimintaa rajoitetaan vaikkapa pianonsoitosta sanomalla ”älä pimputa” tai ”voitko lopettaa tuon hakkaamisen”, hänen luova tutkimusmatkansa voi keskeytyä. Lapsen tukeminen ja kannustaminen omaan luovaan toimintaan vahvistaa hänen kykyjensä kehittymistä nopeasti. (Kanack, 1996, 19.)

Olli Linjama on toiminut urkuimprovisaation opettajana Taideyliopiston Sibelius-Akatemiassa vuosina 1983–1997. Linjaman ajatuksena improvisoinnin opettaminen pitäisi aloittaa samaan aikaan kuin muukin soitonopetus (Huovinen & Tenkanen, 2015, 55). Nuottikuvan tarkka noudattaminen muodostuu lapsen oman luovuuden ja kokeilunhalun esteeksi sekä jatkuva ohjaaminen virheiden korjaamiseen voi aiheuttaa itsetunnon heikentymistä omia taitoja kohtaan. Varhain aloitettu improvisoinnin opetus auttaa liiallisten estojen ja itsekritiikin syntymisessä. (Luukkonen, 2002, 30.)

Improvisaation ohjaamisessa keskeistä on oppilas itse ja hänen kokemuksensa maailmasta. Opettajan rooli on auttaa oppilasta löytämään omat mahdollisuutensa. Soitonopetuksen alkuvaiheessa improvisaatiot syntyvät vuorovaikutuksessa. Tällöin opettajan tehtävänä on toimia inspiraation alkulähteenä, jossa hän voi käyttää apuna esimerkiksi luonnonilmiöitä, tapahtumia, tarinoita tai oppilaan kiinnostuksen kohteita. Myöhemmin, kun oppilaat ovat sisäistäneet improvisoinnin idean, he voivat tehdä sitä vuorovaikutuksessa itsensä kanssa. (Junttu, 2015, 84–85.)

Yksi improvisoinnin opettamisen haasteista liittyy siihen, että useimmat opettajat eivät ole saaneet opetusta improvisointiin ja sen vuoksi aihe koetaan vieraaksi. Improvisoinnista on saatavilla vähän opetusmateriaalia (Luukkonen, 2002, 31.) ja se koetaan haastavaksi, koska siihen kuuluu sääntöjen rikkominen niiden noudattamisen sijaan. Improvisointia edesauttaa kuitenkin hyvät musiikilliset perusteet. (Saastamoinen, 1990, 28.) Olli Linjama on kokenut improvisoinnin opettamisen aikuisille vaikeana. Aikuiset ovat improvisoinnin harjoittelun edessä kuin pieni lapsi opetellessaan uutta asiaa. Tämän seurauksena oppilaat ovat kokeneet itseluottamuksen puutetta improvisoinnin opettelussa. (Huovinen & Tenkanen, 2015, 55–56)

3.2 Improvisointi opetussuunnitelmassa

Vuoden 2002 taiteen perusopetuksen opetussuunnitelmassa improvisointi ei ole ollut osana musiikin perustason ja laajan oppimäärän opintoja. Opetussuunnitelmassa improvisointi on ollut osana valinnaisia opintoja. Näin ollen improvisointi ei ole kuulunut kaikkien oppilaiden opetukseen. (TPO, 2002, 19.)

Vuoden 2005 taiteen perusopetuksen opetussuunnitelmassa opinnot ovat koostuneet ”1) useasta eri opintokokonaisuudesta, jotka laajentavat musiikillista osaamista” tai ”2) yhden opintokokonaisuuden tavoitteiden ja keskeisten sisältöjen pohjalta muodostetuista musiikillista osaamista syventävistä opintokokonaisuuksista”. Yhtenä opintokokonaisuutena on ollut vapaa säestys ja improvisointi. Tavoitteina tässä on ollut muun muassa musiikillinen ilmaisu improvisoimalla, nuottikuvasta vapautunut soitto sekä korvakuulolta soittaminen. (TPO, 2005, 5.)

Voimassa olevan taiteen perusopetuksen laajan oppimäärän opetussuunnitelmassa (2017) säveltäminen ja improvisaatio on tullut osaksi opintokokonaisuutta kaikille oppilaille. Opetuskokonaisuuden tavoitteina on ”ohjata oppilasta tuottamaan omia musiikillisia ideoita ja ratkaisuja” sekä ”kannustaa oppilasta harjoittelemaan improvisoinnin, sovittamisen ja säveltämisen perustaitoja”. Musiikin yleisen oppimäärän opetussuunnitelmassa improvisoinnin opintoja ei mainita. (TPO, 2017, 51.)

3.3 Improvisaatioharjoituksia pianokirjallisuudessa

Tässä luvussa käyn läpi pianoimprovisointiin liittyviä nuottimateriaaleja, joista voi saada tukea improvisoinnin opettamiseen. Olen tutustunut kolmeen pianokoulusarjaan, joita käytetään eniten opetuksessa. Tarkastelun kohteina ovat Suomalainen pianokoulu, (WSOY, Fennica Gehrmann), Pianon avain (Fennica Gehrmann, Warner/Chappell Music Finland Oy) sekä Vivo (Otava). Tutkin millaisia harjoituksia ja kuinka laajasti kirjoissa on käsitelty improvisointia.

Improvisointia käsitteleviä yksittäisiä kirjoja on jonkin verran suomeksi ja englanniksi. Olen etsinyt tähän työhön improvisointiharjoituksia vasta-aloitteleville pianisteille. Olen rajannut pois sellaiset materiaalit, jotka vaativat soittajalta vaativampia teknisiä- ja musiikin hahmottamisen taitoja. Aiheen rajauksen vuoksi olen jättänyt vapaasäestysharjoitukset tämän työn ulkopuolelle, vaikka niihin voi sisältyä improvisaatiota.

3.3.1 Pianokoulut

Suomalaisen pianokoulusarjan (WSOY) ensimmäinen kirja, Alkusoitto on ilmestynyt ensimmäisen kerran vuonna 1985 (WSOY). Pianokoulusarjan kirjat 1 ja 2 (WSOY) ovat ilmestyneet 1980-luvun loppupuolella sekä Suomalainen pianokoulu 3 (WSOY) 1990-luvulla. Suomalainen pianokoulusarja tarjoaa niukasti improvisointiharjoituksia. Harjoitukset ovat perinteisellä tavalla toteutettuja, niissä pianoa on hyödynnetty vain koskettimien osalta. Harjoituksissa on improvisoinnin pohjana käytetty kuvia, sointukiertoja tai annetuilla äänillä improvisointia.

Suomalainen pianokoulu alkusoitto kirjassa improvisointiharjoitusten pohjana on käytetty kuvia, joista saa innoitusta soittamiseen. Lisäksi kirjasta löytyy harjoitus mustilla koskettimilla, jossa opettaja voi säestää. (Lehtelä, Saari & Sarmanto-Neuvonen, 2002.)

Suomalainen pianokoulu 1 sisältää neljä eri tyylistä improvisointiharjoitusta. Niitä ovat kvintti improvisaatio, tarinainprovisaatio annetuilla sävelillä, kysymys-vastaus improvisointi sekä valssi-improvisaatio, jossa vasemman käden osuus on kirjoitettu valmiiksi. (Lehtelä, Saari & Sarmanto-Neuvonen, 2003.)

Suomalainen pianokoulu 2:sta löytyy vapaa säestys ja improvisointi osio, jossa on ABA-muotoinen improvisointiharjoitus annettuun sointukiertoon. Kirjassa on sävellysharjoitus, jossa on improvisointia mukana. Edellä mainittujen lisäksi löytyy harjoitus mustilla koskettimilla. Harjoituksia voi helpottaa soittamalla opettajan kanssa yhdessä. Opettaja voi soittaa esimerkiksi sointukiertoa tai vasemman käden osuutta. (Lehtelä, Saari & Sarmanto-Neuvonen, 1989.)

Suomalainen pianokoulu 3:ssa on vain yksi improvisointiharjoitus. Harjoituksessa improvisoidaan kuvien pohjalta. Jokaiseen kuvaan on annettu esimerkkejä millä tavoin improvisointia voi toteuttaa. (Lehtelä, Saari & Sarmanto-Neuvonen, 1990.)

Pianon avain (Warner/Chappel Music Finland Oy) sarjan 1 kirjan ensimmäinen painos on vuodelta 1995 (Warner/Chappel Music Finland Oy). Kaksi muuta kirjaa on julkaistu vuonna 1996 sekä 1997 (Warner/Chappel Music Finland Oy). Pianon avain kirjasarjassa improvisointiharjoituksia on määrällisesti vähän, mutta harjoitukset ovat pedagogisesti opettavia. Esimerkiksi rytmi-improvisointiharjoituksella voidaan harjoitella musiikin perusteita. Kirjoissa on improvisointiharjoituksia eri tasoille soittajille.

Pianon avain 1:ssä on aloittelijoille sopivia improvisointiharjoituksia, kuten rytmi- improvisaatio, jossa opetellaan nuottien kestoja sekä harjoitus, jossa käytetään klustereiden kaikua improvisoinnin pohjana. Kolmannessa harjoituksessa sävelletään tai improvisoidaan kappaleeseen oma loppu. Tässä kirjassa improvisointiharjoituksia oli kolme. (Louhos, Juris & Liu-Tawaststjerna, 2009.)

Pianon avain 2:ssa on kaksi improvisointiharjoitusta. Ensimmäisessä improvisoidaan kromaattisilla sävelillä. Harjoitukseen on kirjoitettu vasemman käden osuus valmiiksi. Toisessa harjoituksessa improvisoidaan bitonaalisesti ja vapaatonaalisesti. Näissä harjoituksissa on valmiiksi kirjoitettuja malleja, joilla oppilas pääsee alkuun. (Louhos, Juris & Liu-Tawaststjerna.)

Pianon avain 3:ssa on useampi harjoitus, joissa improvisoidaan melodia valmiin harmonia päälle. Lisäksi löytyy improvisointiharjoitus nelikätisesti soitettavaksi. (Louhos, Juris & Liu-Tawaststjerna, 1997.)

Vivo (Otava)-pianokoulusarja on uusin tarkastelun kohteina olevista pianokouluista. Vivo-sarjan ensimmäisen kirjan, Vivo pianon, ensimmäinen painos on vuodelta 2003 (Otava). Muut pianokoulusarjan jatko-osat ovat ilmestyneet 2007, 2009 sekä 2013 (Otava). Improvisointiharjoituksia on huomattavasti enemmän kuin edeltävissä pianokouluissa. Vivo- kirjasarjassa on laaja valikoima eri tyyliä improvisointiharjoituksia. Improvisointiharjoitukset vaikeutuvat kirjasarjan edetessä. Vivo piano-kirjassa tutustutaan improvisointiin soittamalla yhdessä opettajan kanssa ja kirjassa olevat harjoitukset sopivat hyvin alkeisopetuksen käyttöön.

Vivo piano sisältää runsaasti improvisointiharjoituksia. Harjoituksissa hahmotetaan improvisoinnin avulla pianon koskettimistoa ja äänimaailmaa. Useisiin harjoituksiin on kirjoitettu opettajalle säestys,

oppilaan improvisoidessa. Lisäksi kirjasta löytyy kappaleisiin lisättyjä improvisoituja osia, esimerkiksi Pienen pieni veturi-kappaleessa oppilas keksii oman välisoiton mustilla koskettimilla. (Jääskeläinen & Kantala, 2003.)

Vivo piano 1:ssä on monipuolisesti erilaisia harjoituksia, niin tarinainprovisaatioon kuin kappaleiden sisällä esiintyviin harjoituksiin. Esimerkkinä melodian improvisoiminen kappaleessa olevaan B-osaan. Useissa harjoituksissa oli valmiina vasemman käden osuus, joka on helppo. Näin oppilas pystyy keskittymään improvisointiin. (Jääskeläinen, Kantala & Rikandi, 2007.)

Vivo piano 2 improvisointiharjoitukset ovat jo haastavampia. Harjoituksissa käytetään aiemmin kappaleessa opittuja asioita. Esimerkiksi vasemman käden osuus pysyy samana, mutta oppilas improvisoi oman melodian. Kirjassa on useampi improvisointiharjoitus valmiiksi annetuilla rytmeillä tai äänillä. Esimerkiksi käytössä on c, d ja e sävelet, jonka pohjalta improvisoidaan. (Jääskeläinen, Kantala & Rikandi, 2009.)

Vivo piano 3 tarjoaa eri kattauksen eri musiikkityylien improvisointiin, kuten jazziin, bluesiin, romantiikan- ja barokinajan tyyliin. Sävellajeihin tutustutaan myös improvisaatioharjoitusten kautta. Kirjasta löytyy improvisointitehtävä 4–6 soittajalle ja kapellimestarille, missä soittajille on sävelletty improvisointia ohjaava kehys. (Jääskeläinen, Kantala & Rikandi, 2013.)

3.3.2 Muu pianoimprovisaatiomateriaali

Stefanie Tuurna: Vapaat kädet, pianonsoiton ja improvisoinnin opas (AtlasArt, 2018)

Kirja sisältää monipuolisesti erilaisia improvisointiharjoituksia. Kirjan alkuosassa on vapaaseen improvisointiin keskittyviä harjoituksia. Esimerkkinä harjoitus, jossa etsitään äänimaisemia vedenalaisen musiikkiin mustilla koskettimilla. Tämä sopii hyvin improvisoinnin herättelyyn. Improvisointiharjoituksissa on myös sävellajeihin, intervaleihin sekä sointukiertoon improvisoimista. Kirjasta löytyy kysymys-vastaus improvisointi duuriasteikolla. Kaikkiin harjoituksiin on selkeät ohjeet ja nuotinnukset. Stefanie Tuurnalla on YouTubessa virtuaalitunteja, joissa voi harjoitella improvisointia säästyksen kanssa. Jokaisesta kirjan improvisointiharjoituksesta löytyy oma video, jossa Tuurna antaa selkeät ohjeet sekä soittaa esimerkkejä harjoituksista.

Sanni Merruntaus: Leijonat sirkusareenalla, teoksia ja improvisaation iloa pianolle (Adec-rea Oy, 2021)

Kirja sisältää hauskoja sekä luovia kappaleita ja improvisaatioharjoituksia. Improvisointiharjoitukset on liitetty kappaleiden sisälle, esimerkiksi Loch Ness harjoituksessa vasemman käden osuus on kirjoitettu valmiiksi ja oikealla kädellä improvisoidaan. Tämän takia harjoitukset voivat tuottaa haasteita vasta-alkajille, jos he eivät vielä hallitse riittävää tekniikka tai nuotinlukua. Harjoituksia voi soittaa yhdessä opettajan kanssa. Kirjan improvisointiharjoitukset ovat mielikuvitusta herättäviä, ja niissä on tunnelmaan sopivia kuvia. Harjoitusten alkuun on kirjoitettu selkeät ohjeet.

Sanna Ahvenjärvi, Marjatta Airola, Marko Alastalo, Minna Leinonen, Markku Klami, Tapio Lappalainen ja Anu Ahola: Opus 1 sävellyspedagogiikan aineistopankki (www.opus1.fi)

Opus 1 sivusto tarjoaa pääasiassa säveltämiseen tarkoitettuja harjoituksia, mutta sivustolta löytyy myös improvisointiin liittyviä materiaalia. Harjoituksia voidaan käyttää instrumenttiopetukseen ja musiikin hahmotusaineiden kehittämiseen. Sivustolta on helppo hakea erilaisia harjoituksia esimerkiksi soittajien taitotason mukaan. Improvisointiharjoitus pentatonisella asteikolla, laatta- tai malletti-soittimilla, on tarkoitus improvisoida ryhmässä, jossa muut soittavat perusääntä tai kvinttiä ja jokainen vuorollaan improvisoi säestyksen päälle. Tämä harjoitus toimisi mielestäni hyvin myös pianolla. Sivustolta löytyy improvisointiin monen tasoisia harjoituksia ja eri kokoisille ryhmille. Jokaiseen harjoitukseen on selkeät ohjeet ja missä kerrotaan tehtävän tavoite ja tuotos.

Hanna Elomaa ja Päivi Kantanen: Yhdessä pianolla (Fennica Gehrman Oy, 2020)

Kirja sisältää neli- ja kuusikäisiä pianokappaleita sekä improvisaatio- ja sävellysharjoituksia alkeet hallitseville oppilaille. Opettajalle on myös oma kirja, jossa on ohjeita kappaleisiin sekä improvisointi- ja sävellysharjoituksiin. Improvisointiharjoituksiin on selkeät ohjeet ja niitä voi soittaa useampi oppilas kerralla. Harjoituksiin on kirjoitettu yksinkertaiset säestykset. Esimerkkinä soitetaan fis ja cis vuorotellen puolinuotteina tai soitetaan ais ja cis yhtä aikaa neljäsosa rytmisissä. Tämän päälle yksi oppilas improvisoi mustilla koskettimilla. Näitä harjoituksia voi mielestäni tehdä aloittelijoidenkin kanssa. Harjoituksissa käytetään pianoa monipuolisesti, kuten koputtamalla, flyygelin kieliä näppäilemällä sekä glissandoja ja muita efektejä soittaen. Tästä on esimerkkinä harjoitus, jossa muut soittavat valmiiksi kirjoitettua säestystä ja yksi soittaja tuottaa ääniä koskettimien ulkopuolelta.

Eevaliina Sankilampi: Pulmun pianopolku-luovaa pianonsoittoa vasta-alkajille (Musiikkikoulu Lento!, 2021)

Pulmun pianokoulu tarjoaa improvisointiharjoituksia värikkäällä ja humoristisella otteella. Kirjan alusta löytyy tarinainprovisointi, joka herättelee improvisoinnin maailmaan. Harjoituksissa on yhdistetty runoja improvisointiharjoituksiin, mikä toimii hyvin tunnelman luojana. Improvisointia on käytetty rytmien harjoittelussa, esimerkiksi käyttämällä eri hedelmien nimiä kuten luu-mu tai o-me-na. Näitä rytmejä käytetään improvisoinnin pohjana. Opettajalle on myös moniin harjoituksiin säestys. Kirja sisältää paljon värikkäitä ja inspiroivia kuvia.

4 PEDAGOGISEN KEHITTÄMISTYÖN KUVAUS

4.1 Yleiskuvaus kehittämistyön toteutuksesta

Improvisointi kuuluu osaksi taiteen perusopetuksen opetussuunnitelmaa. Koin, ettei minulla ollut taitoja opettaa improvisointia tulevassa työelämässä, koska en ole saanut juurikaan opetusta improvisoinnista. Olen saanut perinteisen taidemusiikkikoulutuksen, joka on pohjautunut valmiiksi kirjoitettujen sävellysten opetteluun. Olen huomannut, kuinka vaikeaa improvisoinnin opettelu on aikuisiällä. Se ei ole tuntunut luontevalta osalta omaa muusikkoutta. Näiden ajatusten pohjalta lähdin kehittämään tätä opinnäytetyötä.

Aloitin opinnäytetyön tekemisen keväällä 2022 aihe suunnitelmalla. Ajatuksenani oli koko ajan tehdä työ improvisoinnista, mutta aiheen lähestymisnäkökulma muuttui matkan varrella. Aluksi lähestyin aihetta improvisoinnin merkityksestä vuorovaikutuksessa kahden pianistin välillä. Tämä aihe oli vaikea vuorovaikutuksen arvioinnin kannalta. Sen jälkeen aihe muuttui kehittämistyöksi, jossa tein harjoituksia pianonalkeisopetukseen. Aloitin työn tutustumalla ja keräämällä aineistoa improvisoinnista. Mielestäni improvisointiin löytyi kohtalaisesti kirjallisuutta, mutta suurin osa aineistosta on englanninkielistä. Kirjoitin teoreettisen viitekehyksen kevään 2022- syksyn 2023 aikana. Pehdyin eri pianokoulukirjasarjoissa oleviin improvisointiharjoituksiin sekä muihin pianoimprovisaatio materiaaleihin. Etsin näistä materiaaleista improvisointiharjoitusten toteuttamistapoja käytännössä. Niiden pohjalta tein omia harjoituksia, joita on tässä työssä neljä. Nämä harjoitukset on tarkoitettu vasta-alkajille. Syksyn 2023 aikana kirjoitin ja viimeistelin opinnäytetyön valmiiksi. Improvisointiharjoitusten kuvitukset on tehnyt Siiri Pakanen ja minulla on lupa käyttää näitä kuvia opinnäytetyössäni.

4.2 Improvisaatioharjoitukset

Olen lähestynyt näitä improvisointiharjoituksia vapaan improvisoinnin näkökulmasta. Vapaassa improvisoinnissa ei ole selkeitä sääntöjä tai muita ennalta määrättyjä musiikillisia lähtökohtia (Huovinen & Tenkanen, 2015, 46). Näissä harjoituksissa inspiraation lähteenä on luonto, tarinat ja lasten oma mielikuvitus.

Valitsin tämän vapaan improvisoinnin lähestymistavan, koska vasta-alkajilla soittajilla musiikillinen kokemus on vielä vähäistä. He ovat avoimia vastaanottamaan ja kokeilemaan uusia harjoituksia. Kehittämieni harjoitusten pedagogisena tarkoituksena on auttaa lasta hahmottamaan pianon koskettamista sekä tutustuttaa eri äänimaailmihin. Improvisoinnin havainnollistaminen kuvilla avaa lasten mielikuvitusmaailmaa ja auttaa oppilaita heittäytymään soittamiseen. Kuvat toimivat myös opettajan suullisen ohjeistuksen apuna. Lisäksi haluan harjoitusten tukevan oppilaan luovuutta, omaehtoista tekemistä, motorisia taitoja pianonsoitossa sekä soittamisen iloa.

4.2.1 Improvisointiharjoitus 1: Luonnonäänet

Tämä harjoitus sisältää kaksi erillistä osiota. Ensimmäisessä osiossa soitetaan myrskyisessä tunnelmassa. Toinen osio on seesteisempi ja tempoltaan rauhallisempi kesäinen metsä. Harjoituksissa opitaan hahmottamaan AB-muoto sekä musiikkitermit *crecendo* (voimistuen) ja *diminuendo* (hiljentyen).

Johdattele oppilas kuvittelemaan itsensä tuuliseen ja myrskyiseen säähän. Myrsky alkaa vähitellen ja kasvaa koko ajan, lopuksi palataan alun tunnelmaan. Opettaja voi soittaa mukana.

1. Laita pedaali pohjaan, mitä kuulet? (voisiko se olla tuuli?)
2. Kuulet kuinka sade alkaa ropista maahan. Miltä sade voisi kuulostaa? (esimerkiksi pianon kanteen naputtelu sormilla)
3. Tuuli ja sade yltyy. Miltä sateen voimistuminen kuulostaa? (sadetta voi soittaa tässä vaiheessa esimerkiksi kämmenillä pianonkanteen tai jollakin muulla tavalla)
4. Salamet alkavat välähdellä. Millä tavoin salamointia voidaan soittaa? (salamointia voidaan soittaa pianon koskettimilta rämistellen koko koskettimiston matkalta pedaalia käyttäen tai oppilaan valitsemalla tavalla)
5. Vähitellen myrsky alkaa laantua, voitte miettiä yhdessä millä tavoin lopetatte harjoituksen. Loppuuko myrsky vähitellen vai yhtäkkiä?

Johdatellaan oppilas kuvittelemaan itsensä kesäiseen metsään, jossa kuuluu erilaisten lintujen ääniä. Voitte miettiä yhdessä miltä kesäinen metsä kuulostaa ja tuoksuu, mitä siellä näkyy? Millä tavoin linnun ääniä voidaan soittaa? Miltä kuulostaa käen kukunta tai kun tikka hakaa nokalla? Tässä harjoituksessa voidaan miettiä myös muita metsän ääniä, esimerkiksi tuulen huminaa puissa tai oksien räsähtelua jalkojen alla. Luokaa yhdessä kesäinen metsä, jossa linnut huutelevat toisilleen. Vuorotellaan ja matkikaa toistenne soittoa.

NUOTTIESIMERKKI 2. Esimerkkejä improvisointiharjoituksen pohjaksi

4.2.2 Improvisointiharjoitus 2: Veden alla

Tämän harjoituksen tarkoituksena on herätellä lapsen mielikuvitusta ja luovuutta kehittämällä samalla kuuntelua. Tempo valinnoilla voidaan vaikuttaa improvisoinnin tunnelmaan. Esimerkiksi onko kyseessä rauhallinen tai kiivas tunnelma ja miten sitä voidaan ilmentää tempoa muuttamalla. Opettaja soittaa yksinkertaista säestystä ja oppilas improvisoi mustilla koskettimilla. Säestystä voidaan toistaa niin kauan kuin on tarpeen. Tässä harjoituksessa voi hyödyntää oppilaan omaa tarinointia tai opettajan valmiiksi kehittelemää tarinaa.

Esimerkki tarinasta: Veden alla on rauhallista, kalat uiskentelevat uneliaasti vedessä. Oppilas soittaa pitkiä ääniä mustilta koskettimilta. Yhtäkkiä vedessä näkyy tumma varjo ja kalaparvi säikähtää tätä ja se hajaantuu joka suuntaan. Millä tavoin oppilas kuvailisi tummaa varjoa ja mikä se voisi olla ja millä tavoin voisi kuvata kalojen pakenemista eri suuntiin?

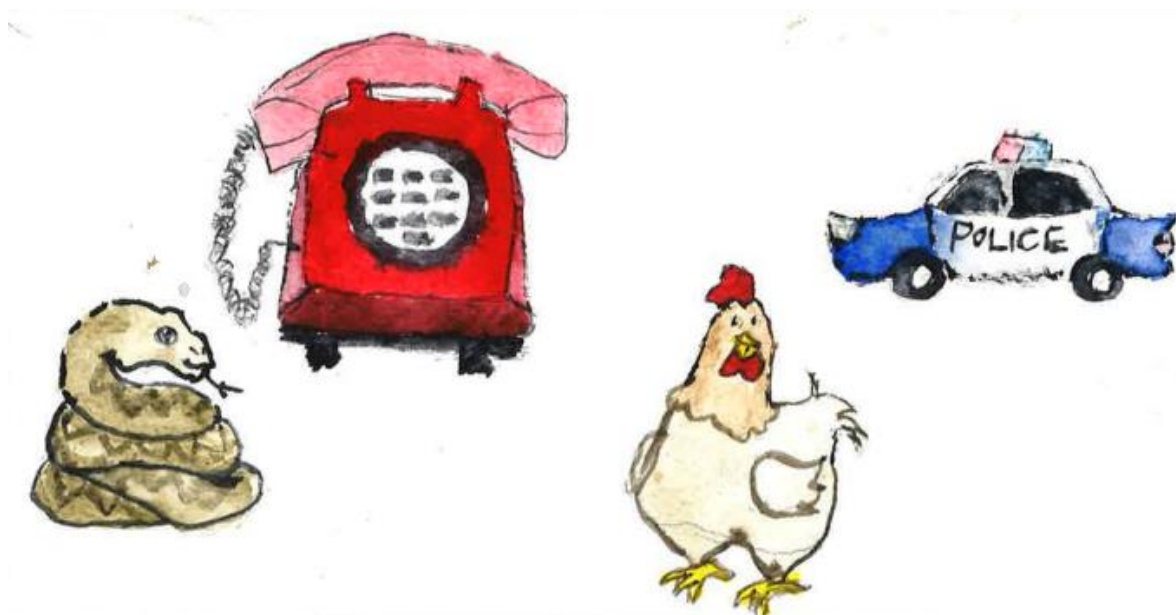
NUOTTIESIMERKKI 3. Esimerkki säestys

4.2.3 Improvisointiharjoitus 3: Piano-Alias

Tässä harjoituksessa tarkoituksena on soittaa esimerkkikuvista tai mistä tahansa muista kuvista, joita opettajalla on. Olen kokeillut harjoituksessa lasten Alias-kortteja, jotka ovat kuvallisia ja ne toimivat mielestäni hyvin. Oppilas ja opettaja soittavat vuorotellen kuvan synnyttämän mielikuvan pohjalta ja toisen tehtävä on arvata, mitä soittaminen kuvastaa. Kuvien tulisi olla sellaisia, että niihin on helppo keksiä jokin musiikillinen vastine. Jotta arvauksesta ei tulisi liian vaikeaa, valitaan muutamia kuvia, joista yksi on oikea vaihtoehto. Tässä harjoituksessa oppilas kerryttää musiikillisia ilmaisutapoja, sekä dynamiikan ja artikulaatiotapojen hallintaa.

Esimerkkikuvia:

4.2.4 Improvisointiharjoitus 4: Eläinten valtakunta

Harjoituksessa valitaan muutama eläin, jota matkitaan. Mietitään yhdessä, miltä karhun askellus tai jäniksen pomppiminen kuulostaa. Tässä harjoituksessa voidaan opetella erilaisia artikulaatiotapoja, kuten staccato tai legato, miten soitetään hiljaa tai voimakkaasti. Näiden pohjalta tehdään oma eläinaiheinen improvisaatio, jossa opettaja säestää improvisoinnin pohjana.

Harjoituksessa käytetään kokosävelasteikkoa:

NUOTTIESIMERKKI 4. Esimerkki säestys

5 POHDINTA

Tämän työn tekeminen on ollut monivaiheinen ja antoisa projekti, ja sen myötä suhtautumiseni improvisointiin on muuttunut huomattavasti. Aiheen rajautuminen ja selkiytyminen tuotti alkuun vaikeuksia, mutta sen hahmottuessa työn tekeminen helpottui. Minulla oli alusta asti selvillä, että halusin perehtyä ja saada lisää tietoa improvisoinnista. Tämän työn tekeminen on kehittänyt omaa ammatillista osaamistani pianonsoiton opettajana. Olen mielestäni onnistunut tavoitteessani lisätä omaa tietoa improvisoinnin vaikutuksista sekä keinoja ottaa improvisointi osaksi soiton opetusta vasta-aloittelevien oppilaiden kanssa. Lisäksi tämä työ antaa muille alan pedagogeille tietoa improvisoinnista ja sen merkityksestä sekä konkreettisia työkaluja improvisoinnin opetukseen.

Improvisoinnin osuus klassisen musiikin opetuksessa on noussut pinnalle, mutta tällä hetkellä improvisointi on kuitenkin vielä vähäistä musiikkipedagogien koulutuksessa. Toivoisin että improvisoinnissa nähtäisiin sen monet mahdollisuudet myös klassisen musiikin opiskelussa. Koen että improvisointia täytyisi opettaa ammattikorkeakouluissa enemmän ja ennen kaikkea myös improvisoinnin pedagogiikkaa. Tätä opinnäytetyötä tehdessä olen käsittänyt kuinka paljon improvisoinnista voi olla hyötyä kokonaisvaltaiseen muusikkouteen. Improvisointi voi vapauttaa soittamisessa jotain sellaista mitä ei pysty välttämättä kokemaan, jos soitat sävellettyä musiikkia. Pianistille improvisointi on myös käytännöllinen taito. Monesti tulee pyyntöjä säestämisestä tai muusta musisoinnista. Improvisointitaito mahdollistaa spontaanin ja ilman nuotteja tapahtuvan soittamisen.

Improvisointi tulisi aloittaa mahdollisimman varhain soitonopetuksessa, koska sillä tavalla se juurtuu osaksi omaa muusikkoutta. Opetuksessa kannattaa huomioida kuitenkin se, että improvisointi on toisille luontevampaa ja he ovat luonnostaan kiinnostuneita siitä. Se voi kuitenkin olla hyödyllistä myös niille oppilaille, jotka ovat arkoja improvisoimaan. Tässäkin kannattaa huomioida oppilaat yksilöinä ja tarjota tukea tai tarpeeksi haasteita improvisointiin.

Työn yksi haasteista oli kehittää omia harjoituksia improvisoinnin opettamiseen. Tutustuin pianonsoiton opetuksessa käytettävien kirjojen tarjoamiin harjoituksiin improvisoinnin osalta. Sen jälkeen aloin työstämään omien harjoitteiden kehittämistä. Tässä kohtaan koin haasteena, etten kopioisi jo valmiita olemassa olevia harjoitteita. Onnistuin kuitenkin mielestäni luomaan harjoituksia, jossa materiaali on oman mielikuvituksen tuotteita ja nuotit itse sävellettyjä. Toki saman tyyppisiä harjoituksia löytyi myös soitonopetuksen kirjoista ja jouduinkin toteamaan, etten pystynyt luomaan täysin uudenlaisia tai ennen näkemättömiä harjoituksia. Mielestäni harjoitukset ovat helposti muidenkin alan kollegoiden käytettävissä.

Tässä työssä olevat improvisointiharjoitukset ovat tarkoitettu aloitteleville pianisteille. Olen halunnut käyttää harjoituksissa pianoa eri tavoin. Harjoitukset ovat pääosin luontoon liittyviä, koska luonto ja sen ilmiöt antavat improvisointiin sopivan tarttumispinnan. Improvisointiharjoituksiin olen liittännyt kuvia, jotka inspiroivat lasta ja auttavat mielikuvituksen ja luovuuden lähteille. Improvisointia sisältäviä julkaisuja on olemassa jonkin verran, mutta erityisesti alkeisopetuksen käyttöön soveltuva materiaalia on yllättävän vähän. Olisikin hienoa, jos saataisiin vielä enemmän improvisointiin liittyvää pianokirjallisuutta ja uskon että se tulee lisääntymään lähitulevaisuudessa.

Yhdeksi työn kehittämiskohteeksi nousi myös tietojen luettelointi. Jos aikataulu olisi antanut myöten, tiedot eri oppilaitosten kurssien tarjonnasta sekä pianokoulukirjojen sisältö improvisointiharjoituksista olisi voitu taulukoida tai muuten havainnollistaa. Tieto olisi tällöin ollut selkeämmin lukijan havaittavissa. Tälle opinnäytetyölle jatkotutkimuksena voisi olla musiikkipedagogien koulutuksen syvempi tutkiminen improvisoinnin osalta. Kuinka paljon pedagogit käyttävät improvisointia opetuksessa ja millä tavoin koulutusta voidaan kehittää.

LÄHTEET

- Bailey, Derek 1992. *Improvisation Its Nature and Practice in Music*. United Kingdom: Da Capo Press.
- Belotti, Edoardo 2017. *Composing at the keyboard: Banchieri and Spiridion, two complementary methods*. Teoksessa Massimiliano Guido (toim.) *Studies in historical improvisation*. New York: Routledge is an imprint of The Taylor & Francis Group, an informa business.
- Centria-ammattikorkeakoulu 2023. *Musiikkipedagogin opetussuunnitelma 2023–2024*. Verkkojulkaisu <https://centria.opinto-opas.fi/curricula/degreeprogrammes/groups/plan?groupId=43123&planId=47329>. Viitattu 8.11.2023
- Elomaa, Hanna & Kantanen, Päivi 2020. *Yhdessä pianolla*. Helsinki: Fennica Gehrman.
- Eisen, Cliff 2002. *Notation and Interpretation*. Teoksessa Anthony Burton (toim.) *A Performer's Guide to Music of the Classical Period*. London: The Associated Board of the Royal School of Music.
- Hakkarainen, Leena 2009. *Impro soi! – Improvisoinnista iloa ja osaamista soitonopiskeluun*. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.
- Huovinen, Erkki 2015. *Johdatus musiikillisen improvisaation tutkimukseen*. Teoksessa Erkki Huovinen (toim.) *Musiikillinen improvisaatio-Keskustelunavauksia soivan hetken kulttuureihin*. Turku: Utukirjat.
- Huovinen, Erkki & Tenkanen, Atte 2015. *Vapaa improvisaatio taidemusiikin säveltämisenä*. Teoksessa Erkki Huovinen (toim.) *Musiikillinen improvisaatio- Keskustelunavauksia soivan hetken kulttuureihin*. Turku: Utukirjat.
- Junttu, Kristiina 2015. *Improvisaatio pianonsoiton alkuopetuksessa*. Teoksessa Erkki Huovinen (toim.) *Musiikillinen improvisaatio - Keskustelunavauksia soivan hetken kulttuureihin*. Turku: Utukirjat.
- Jyväskylän ammattikorkeakoulu 2023. *Musiikkipedagogin opetussuunnitelma 2020–2023*. Verkkojulkaisu <https://opetussuunnitelmat.peppi.jamk.fi/fi/48/fi/5195/KPD2023SS/year/2023/classification/55>. Viitattu 8.11.2023.
- Jääskeläinen, Kristiina & Kantala, Jarkko 2003. *Vivo piano*. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.
- Jääskeläinen, Kristiina & Kantala, Jarkko & Rikandi, Inga 2007. *Vivo piano 1*. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.
- Jääskeläinen, Kristiina & Kantala, Jarkko & Rikandi, Inga 2009. *Vivo piano 2*. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.
- Jääskeläinen, Kristiina & Kantala, Jarkko & Rikandi, Inga 2013. *Vivo piano 3*. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.
- Kay Kanack, Alice 1996. *Fun improvisation for piano. The philosophy and method of creative ability development*. U.S.A: Alfred Publishing Co.

- Lehtelä, Ritva & Saari, Anja & Sarmanto-Neuvonen, Eeva 2002. Suomalainen pianokoulu alkusoitto. Porvoo: Fennica Gehrman.
- Lehtelä, Ritva & Saari, Anja & Sarmanto-Neuvonen, Eeva 2003. Suomalainen pianokoulu 1. Helsinki: WSOY.
- Lehtelä, Ritva & Saari, Anja & Sarmanto-Neuvonen, Eeva 2006. Suomalainen pianokoulu 2. Helsinki: WSOY.
- Lehtelä, Ritva & Saari, Anja & Sarmanto-Neuvonen, Eeva 1990. Suomalainen pianokoulu 3. Helsinki: WSOY.
- Louhos, Meri & Juris, Carlos & Liu-Tawaststjerna, Hui-Ying 2009. Pianon Avain 1. Helsinki: Fennica Gehrman.
- Louhos, Meri & Juris, Carlos & Liu-Tawaststjerna, Hui-Ying 2016. Pianon Avain 2. Tampere: Fennica Gehrman.
- Louhos, Meri & Juris, Carlos & Liu-Tawaststjerna, Hui-Ying 1997. Pianon Avain 3. Tampere: Warner/Chappell Music Finland Oy.
- Merruntaus, Sanni 2021. Leijonat sirkusareenalla-teoksia ja improvisaation iloa pianolle. Joensuu: Adecrea.
- Moroney, Davitt 2002. Keyboard. Teoksessa Anthony Burton (toim.) *A Performer's Guide to Music of the Baroque Period*. London: The Associated Board of the Royal Schools of Music.
- Opus 1, sävellyspedagogiikan aineistopankki julkaisuaika tuntematon. Verkkojulkaisu <https://www.opus1.fi/>. Viitattu 20.10. 2023.
- Otavan iso musiikkitietosanakirja 1 1976. (toim.) Ala-Könni, Erkki, Granholm, Åke, Gronow, Pekka, Heikinheimo, Seppo, Huovinen, Pentti, Marvia, Einari, Nurminen, Matti, Salmenhaara, Erkki, Tawaststjerna, Erik & Virtamo, Keijo. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Otavan iso musiikkitietosanakirja 3 1976. (toim.) Ala-Könni, Erkki, Granholm, Åke, Gronow, Pekka, Heikinheimo, Seppo, Huovinen, Pentti, Marvia, Einari, Nurminen, Matti, Salmenhaara, Erkki, Tawaststjerna, Erik & Virtamo, Keijo. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Otavan iso musiikkitietosanakirja 4 1978. (toim.) Ala-Könni, Erkki, Granholm, Åke, Gronow, Pekka, Heikinheimo, Seppo, Huovinen, Pentti, Marvia, Einari, Nurminen, Matti, Salmenhaara, Erkki, Tawaststjerna, Erik & Virtamo, Keijo. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Oulun ammattikorkeakoulu 2023. Musiikkipedagogin opetussuunnitelma 2023–2024. Verkkojulkaisu. <https://www.oamk.fi/opinto-opas/opintojen-sisalto/opetussuunnitelmat?koulutus=mpe2023s&lk=s2023>. Viitattu 8.11.2023
- Saastamoinen, Ilpo 1990. Timo Leisiö (toim.) *Keiteleen oudompi nuottikirja*. Tampere: Tampereen yliopisto, Kansaperinteen laitos.

Savonia ammattikorkeakoulu 2023. Musiikkipedagogin opetussuunnitelma 2023–2024.

<https://www.savonia.fi/opiskele-tutkinto/tutkinnot-ja-hakeminen/opetussuunnitelmat/?yks=KO&krtid=1542>. Viitattu 8.11. 2023.

Sibelius-Akatemia 2023. Klassisen musiikin instrumenttiopinnot/piano kandidaatti ja maisteri opetussuunnitelma 2021–2024. Verkkojulkaisu. <https://opinto-opas.uniarts.fi/fi/sibelius-akatemia/13745/e>. Viitattu 23.10.2023

Stafanie Tuurna 2018. Vapaat kädet, pianonsoiton ja improvisoinnin opas. Video. YouTube-videopalvelu, julkaistu 2018. https://www.youtube.com/results?search_query=stafanie+tuurna+vapaat+k%C3%A4det. Viitattu 11.11.2023.

Taiteen perusopetuksen laajan oppimäärän perusteet 2017. Verkkojulkaisu. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/186920_taideen_perusopetuksen_laajan_oppimaaran_opetussuunnitelman_perusteet_2017-1.pdf. Viitattu 31.3.2023.

Taiteen perusopetuksen musiikin laajan oppimäärän opetussuunnitelman perusteet 2002. Verkkojulkaisu. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/123013_musiik_tait_ops_2002.pdf. Viitattu 10.11.2023.

Taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet 2005. Verkkojulkaisu. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/123012_taideyl_ops05_1.pdf. Viitattu 10.11.2023.

Tampereen ammattikorkeakoulu 2023. Musiikkipedagogin opetussuunnitelma 2023–2024. Verkkojulkaisu. <https://opinto-opas-ops.tamk.fi/167/fi/23/55327>. Viitattu 23.10.2023

Turun ammattikorkeakoulu 2023. Musiikkipedagogin opetussuunnitelma 2023–2024. Verkkojulkaisu. <https://opinto-opas.turkuamk.fi/21632/fi/0/76402/1231/518>. Viitattu 8.11.2023.

Tuurna, Stefanie 2018. Vapaat kädet, pianonsoiton ja improvisoinnin opas. Helsinki: AtlasArt.

von Creutlein, Timo 1986. Kenraalibasso. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Ward, David 2002. Keyboard. Teoksessa Anthony Burton (toim.) A Performer's Guide to Music of the Classical Period. London: The Associated Board of the Royal Schools of Music.